

Aan de aan Julius Röntgen gewijde website ontlene we de volgende biografie.

Julius Röntgen werd geboren op 9 mei 1855 in Leipzig, als zoon van de Nederlandse violist Engelbert Röntgen, concertmeester van het Gewandhausorchester aldaar, en de Duitse pianiste Pauline Klengel.

Hij kreeg zijn eerste pianolessen van zijn grootvader Moritz Klengel en zijn moeder Pauline Klengel. Al op zeer jeugdige leeftijd begon hij te componeren en in 1864 schreef hij zijn eerste compositie: vier duetten voor twee violen. Van 1865 tot 1868 kreeg hij lessen in harmonie, contrapunt en compositie van Moritz Hauptmann. Zijn pianostudie vervolgde hij bij Louis Plaidy en Carl Reinecke, dirigent van het Gewandhausorchester. Als wonderkind trad Röntgen op met eigen werken, onder andere in Düsseldorf, Hamburg en Leipzig. Hij voltooide zijn compositiestudie bij Franz Lachner in München. Op 15-jarige leeftijd werd Röntgen voorgesteld aan Franz Liszt, aan wie hij twee eigen composities voorspeelde.

In 1878 vestigde Julius Röntgen zich in Nederland. Hij aanvaardde een betrekking als pianoleraar in Amsterdam, werd dirigent van de zangvereniging Excelsior, van de Amsterdamse afdeling van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst en van de Felix Meritis-concerten. In tal van opzichten verrichtte hij pionierswerk, zoals met de eerste Nederlandse uitvoering van Bachs Hohe Messe. In 1884 richtte hij samen met Frans Coenen, Daniël de Lange en Johannes Messchaert het Amsterdamsch Conservatorium op, waarvan hij later zelf directeur zou worden (van 1913 tot 1924). Verder trad hij op als pianosolist en begeleider op kamermuziekavonden.

Röntgen was met Brahms bevriend en mede op zijn initiatief vonden in de periode 1878-1885 verscheidene concerten plaats waarbij Brahms zijn werken in Nederland introduceerde. In 1884 soleerde Röntgen in Brahms' Tweede Pianoconcert dat door de componist zelf werd gedirigeerd. Als pianist en vooral als begeleider van talrijke beroemde solisten uit die tijd (zoals Joseph Joachim, Johannes Messchaert, Carl Flesch en Pablo Casals) was Röntgen vermaard. Beroemd waren zijn interpretaties van de concerten van Beethoven, waarvoor hij cadensen componeerde (uitgegeven bij Alsbach). Hij verzorgde een waardevolle uitgave van verschillende klavierwerken van Bach (bij Universal Edition, Wien).

Vooraf met Edvard Grieg was hij door een warme vriendschap verbonden. Hun uitgebreide briefwisseling, uitgegeven door de Koninklijke Vereniging voor Nederlandse Muziekgeschiedenis, vormt een uniek document, waarin beide componisten openhartig commentaar geven op elkaars werk of dat van anderen en verslag doen van hun kleurrijke ervaringen en belevenissen op muzikaal, maatschappelijk of politiek terrein.

Julius Röntgen was een vruchtbaar componist. Zijn omvangrijke oeuvre (ruim 600 composities) omvat symfonieën, concerten, kamermuziek in vele bezettingen, liederen, koorwerken en opera's. Hoewel hij het internationale muzikleven op de voet volgde, bleef Röntgen trouw aan zijn eigen, in de Leipziger Schule gewortelde manier van componeren. Zijn muziek is het meest verwant aan die van Brahms, maar ook zijn bewondering voor Reger klinkt door in zijn werk. Met zijn onderzoek naar en verklanking van Nederlandse volksmuziek heeft hij belangrijk werk verricht, maar ook door volksmuziek uit andere landen liet hij zich inspireren, getuige zijn werken op thema's en volksmelodieën uit Scandinavië. Zijn enorme productiviteit als componist is des te opmerkelijker naast zijn activiteiten als solist, kamermuzikspeler, organisator en pedagoog.

De laatste periode van zijn leven woonde Röntgen in de door zijn zoon Frants ontworpen villa Gaudeamus te Bilthoven. Daar kon hij zich met nog meer ijver toeleggen op het componeren: meer dan 200 werken ontstonden in de jaren tussen 1925 en 1932. Maar ook op andere terreinen bleef hij tot het eind actief en Gaudeamus werd een trefpunt van muzikale activiteiten: hij ontving er zijn gasten, gaf huisconcerten en leidde analyse-cursussen, een voorbode van de activiteiten die later door de Stichting Gaudeamus in dit huis georganiseerd zouden worden. In de zomer van 1930 schreef Röntgen een boek over Edvard Grieg, waarin zijn persoonlijke ervaringen gecombineerd zijn met de brieven van Grieg zelf. Ook ontwikkelde hij zich in deze periode als filmcomponist: hij

begeleidde de folkloristische films van D.J. van der Ven met eigen composities en improvisaties, gebaseerd op een verzameling volksliederen van de ethnomusicoloog Jaap Kunst. Op zijn vijfenzeventigste verjaardag (1930) ontving Röntgen een eredoctoraat van de Universiteit te Edinburgh. Julius Röntgen overleed op 13 september 1932 in Utrecht. In The Times herdacht zijn vriend Donald Tovey hem als volgt:

'Röntgen's compositions, published and unpublished, cover the whole range of music in every art form; they all show consummate mastery in every aspect of technique. Even in the most facile there is beauty and wit. Each series of works culminates in something that has the uniqueness of a living masterpiece.'

Julius Röntgen componeerde 18 werken voor cello en piano: 14 sonates en 4 andere werken.

In chronologische volgorde:

<i>Sonate (no.1) in Bes opus 3</i>	1872, publ. 1873
<i>Sonate (no.2) in a opus 41</i>	1902
Variaties en Finale over Sankt Nepomuk	1903, oorspronkelijk voor hoorn en piano
Sonate in g	1905, revisie 1923
Sonate in c	1906
<i>Sonate (no.3) in b opus 56</i>	1907
Fantasie over Ierse volksliederen	1909
Sonate in D	1914-15
Sonate in fis	1917
<i>5 Morceaux</i>	1917-18, revisie 1922-24
Sonate in d	1926
Sonate in e	1927
Sonate in c	1927
Sonate in d	1930
Sonate in a	1930
Sonate in cis	1931
Sonate in C	1931
Variaties over een oud-Engels volkslied	1932

De cursief vermelde werken zijn tijdens Röntgens leven in druk verschenen. De traditioneel gebruikte nummering van de sonates (1, 2 en 3) is in onbruik geraakt sinds er vanaf het begin van de eenentwintigste eeuw gedetailleerd onderzoek naar het werk van Röntgen gedaan werd en er naar een volledige werkenlijst, met inbegrip van de niet-uitgegeven werken, werd gestreefd.

Carl Flesch, die Röntgen goed kende en in zijn Amsterdamse periode met hem samenspeelde, vertelt dat Röntgen dol was op componeren en dat het hem daarbij niet zoveel uitmaakte of zijn composities werden uitgevoerd of uitgegeven. De vraag rijst of er in het geval van de vier uitgegeven werken sprake is van een doelbewuste keuze of dat toeval een rol daarin gespeeld heeft. Hoewel het laatste zeker niet uit te sluiten valt, lijken de vier uitgegeven werken minimaal tot Röntgens beste werken voor cello en piano te behoren, zo zij het al niet zijn. Er zijn echter kenners die het niveau van de sonates uit 1905 en 1906 vergelijkbaar vinden met dat van de sonates uit 1902 en 1907. Een uitgave van de Sonate in g (1905, gebaseerd op de gereviseerde versie uit 1923) verscheen in 2003 bij NMI/Donemus, in dezelfde serie waarin nieuwe uitgaven van de sonates opus 41 en 56 werden gepubliceerd.

Dat alles neemt niet weg dat vastgesteld moet worden dat de daaropvolgende sonates nooit meer de kwaliteit van deze vroege sonates halen. Invallen worden steeds vaker sjablonen en de balans tussen beide instrumenten wordt in toenemende mate verstoord, niet verbazingwekkend ten koste

van de cello. Iets anders wat opvalt, is dat Röntgens ontwikkeling als componist minder gestuurd lijkt te worden door de behoefte een eigen taal te ontwikkelen dan door een klaarblijkelijk aanwezige neiging om te reflecteren op de muzikale ontwikkelingen om hem heen. En daarop had hij een heel uitgebreid zicht. De vroege cellosonates kan men zonder voorbehoud in de wereld van Brahms plaatsen, met hier en daar, bijvoorbeeld in de Sonate in a, een vriendschappelijk gebaar naar Grieg.

In het kader van deze catalogus beperken we ons tot een bespreking van de vier tijdens Röntgens leven in druk verschenen werken voor cello en piano.

De Sonate in Bes opus 3 weerspiegelt het muzikale klimaat van Leipzig, waar ze ontstaan is. Men kan zich afvragen of het werk voldoende evenwichtig is om nu nog op het podium uitgevoerd te worden, maar dat neemt niet weg dat het voor een zestien-zeventienjarige componist gerust opmerkelijk genoemd mag worden. En het charisma dat in Röntgens muziek altijd wel aanwezig is, valt ook hier al te bespeuren. De sonate is opgedragen aan Emil Hegar, solocellist van het Gewandhausorchester, met wie Julius reeds als dertienjarige had samengespeeld.

Het duurt dan 30 jaar voordat Röntgen zich weer aan een cellosonate waagt. Uit een briefwisseling met uitgever A.A. Noske blijkt dat deze het initiatief tot de uitgave ervan genomen heeft: “Nu U echter spreekt van een vioolsonate, opper ik het idee: is Uw cellosonate niet tot uitgave geschikt. Die literatuur is arm, en ik zoek sinds lang een mooi werk voor dat instrument. Ik heb gelezen dat dit werk van U deze winter te Amsterdam is uitgevoerd. Het werd in de NRC hooglijk geprezen, alleen herinner ik me dat het zeer moeilijk is. Misschien is dat een bezwaar. Hoewel de cello-literatuur niet rijk is, zou zulk een uitgave dus ook riskant zijn, maar toch zou ik gaarne een cellosonate uitgeven. Wat denkt U hiervan?” (5 juli 1902).

Als onderdeel van zijn handwerk zoekt Röntgen vaak zijn toevlucht tot variatietechnieken, waarin bijvoorbeeld een thema verschillende gedaanten aanneemt al naargelang het in verschillende contexten gebruikt wordt. Deze procedure is zeer geslaagd in de Sonate in a. Het hoofdthema van het eerste deel (‘niet te opgewekt/levendig en tot het gevoel sprekend’) staat in a klein en ademt ondanks zijn gepunteerde karakter een melancholieke sfeer. In het tweede deel (‘levendig, maar niet te snel’) duikt dat thema, in een aangepast gepunteerd karakter, aan het einde even op in de piano als tegenstem bij het dansende scherzo-thema in de linkerhand. In het derde deel (‘langzaam’) beantwoordt de cello de in een streng sarabanderitme gehouden openingsmaten van de piano met een vrij gezongen melodie, die niets anders is dan het aanvankelijke hoofdthema, alleen nu in A groot en met een meer vloeiende ritmische structuur. In het vierde deel tenslotte (‘levendig bewogen’) vormen de eerste vier noten van het hoofdthema het obsessieve beginmotief, dat later nog de functie zal aannemen van opmaat tot een gemarkeerd dansritme. Opmerkelijk is ook dat het eerste thema van ieder deel een monoritmische structuur heeft.

In november 1902 legde de muziekcriticus Hugo Nolthenius de sonate voor aan Pablo Casals en Harold Bauer, die voor optredens in Nederland waren. Het werd het begin van een langdurige vriendschap tussen Röntgen en Casals en leidde tot drie cellosonates in drie jaar: een sonate in g (1905), een sonate in c (1906) en de Sonate in b opus 56 (1907).

Op 13 juni 1907 schrijft Röntgen uit Parijs aan zijn vrouw: “Gestern hatte ich einen herrlichen Tag, den ich nicht leicht vergessen werde, so voll der schönsten und glücklichsten Eindrücke war er ... Dann stürzte er [Casals] sich gleich auf meine neue Cellosonate, las erst ein wenig darin und dann spielten wir sie und zwar vollendet. ... Schöner könnte ich aber auch eine erste “Aufführung” nicht denken”.

Deze Sonate in b is opgedragen aan de nagedachtenis van Benno Tiefenthal, een uit Keulen afkomstige bankier. Röntgen had hem leren kennen via diens vrouw Nanni Cantor, die een pianoleerlinge van hem was. Het echtpaar Tiefenthal-Cantor had Röntgen intens ondersteund na de dood van zijn eerste vrouw Amanda Maier in 1894. In het vierde deel is het slotkoor van Bachs

Matthäus Passion aanwezig: “... soll dem ängstlichen Gewissen ein bequemes Ruhkissen und der Seelen Ruhstatt sein”. Het grondmotief van deze zin, nu in B groot, voert de sonate uiteindelijk tot een berustend einde.

Zijn *Cinq Morceaux*, de vierde compositie voor cello en piano die tijdens Röntgens leven werd uitgegeven, componeerde hij in 1917/1918. Een revisie volgde in 1922-1924. Twee retrospectieve dansvormen, een *Menuet triste* – dat in zijn *tristesse* haast zijn menuetkarakter verliest – en een parmantige *Gavotte* omlijsten drie portretten gebaseerd op Shakespeare’s laatste toneelstuk: *The Tempest*. Niet Prospero, de verdreven hertog van Milaan, is aanwezig, maar drie personages die hem op het eiland van zijn ballingschap vergezellen. Als middelpunt zijn dochter Miranda, die verliefd wordt op Ferdinand, de op het strand aangespoelde koningszoon uit Napels, en die zo de voorwaarde schept voor een gelukkige afloop. Dan is er Ariël, de luchtgeest, die aan de bevelen van Prospero voldoet om uiteindelijk zijn vrijheid te verwerven. En tenslotte Caliban, de boze en angstaanjagende slaaf, die in gevangenschap zal achterblijven.